

KS. LESZEK MISIARCZYK¹

Wydział Nauk Historycznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ORCID 0000-0002-9511-6174

SALZBURSKIE POCHODZENIE ŁACIŃSKIEGO TEKSTU *PONTIFICALE PLOCENSE I*

Salzburg origin of the Latin text *Pontificale Plocense I*

Abstract

The article presents the synthetic results of comparative studies between the Latin text of *Pontificale Plocense I* and the texts of Bamberg (B) and Vendôme (V) codes. This method of analysis was used for the first time in research on the *Pontifical of Plock*. Comparative analyses have shown that 60 out of all 81 rites present in the *Pontifical of Plock*, appear in B and V codes in exactly the same version or with only minor changes, which gives 74% compliance. 12 rites from the *Pontifical of Plock* do not appear at all in codes B and V (14.8%) and the remaining 9 rites (11%) occur in manuscripts B and V, but their text is different from the *Pontifical of Plock*. We know that codes B and V were written in Salzburg and the great number of similarities of the *Pontifical of Plock* with B and V clearly indicate that its Latin text represents the Salzburg version of the PRG and not the Mainz one. The results of these studies are completely surprising, because so far no one has suggested the origin of the text of the *Pontifical of Plock* from the Salzburg tradition on Plock in the 12th century which does not mean that it was written in Salzburg.

Keywords: Pontifical of Plock, Romano-Germanic Pontifical

Abstrakt

Artykuł przedstawia syntetyczne wyniki badań porównawczych tekstu łacińskiego *Pontificale Plocense I* (PP) z kodeksami z Bambergu (B) i Vendôme (V). Taka metoda analiz została zastosowana po raz pierwszy w badaniach nad *Pontyfikalem Plockim* i stanowi uzupełnienie wcześniejszych studiów. Analizy porównawcze wykazały, że 60 z wszystkich 81 obrzędów obecnych w *Pontyfikale Plockim* występuje w kodeksach B i V dokładnie w takiej samej wersji albo tylko z niewielkimi zmianami, co daje 74% zgodności. 12 obrzędów z *Pontyfikalu Plockiego* nie występuje w ogóle w kodeksach B i V (14,8%), natomiast pozostałe 9 (11%) występuje w rękopisach B i V, ale ich tekst jest inny niż PP. Ponieważ wiadomo, że

¹ Ks. prof. dr hab. Leszek Misiarczyk, profesor zwyczajny, kierownik katedry Historii Starożytnej w Instytucie Historii na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; email: l.misiarczyk@uksw.edu.pl.

kodeksy B i V powstały w Salzburgu, ogromna liczba podobieństw *Pontyfikału Płockiego* z B i V wskazuje wyraźnie, że jego tekst łaciński reprezentuje wersję salzburską PRG, a nie moguncką. Wyniki tych badań zaskakują całkowicie, gdyż do tej pory nikt nie sugerował pochodzenia tekstu *Pontyfikału Płockiego* z kręgu Salzburga ani wpływów kościelnych stamtąd na Płock w XII wieku, co nie jest dowodem na to, że dokładnie tam został spisany.

Słowa kluczowe: Pontyfikał Płocki, Pontyfikał Romano-Germański

Wstęp

Pontyfikał Płocki (dalej jako PP), wcześniej określany jako *Pontyfikał Płocki z XII wieku*, a obecnie jako *Pontificale Plocense I*, jest od wielu lat przedmiotem różnych badań naukowych². Został on skradziony podczas II wojny światowej i ostatecznie zakupił go od prywatnego kolekcjonera Bayerische Staatsbibliothek w 1973 roku, określając jako *Rituale mit Pontificale, Plock oder Gnesen Anfang 14. Jh.* Antoni Podleś odczytał tekst kodeksu z mikrofilmu oraz przygotował pierwszą edycję jego tekstu łacińskiego w opracowaniu pt. *Pontyfikał Płocki z XII wieku. Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Edycja tekstu*, Płock 1986. Porównał on również jego tekst z edycją *Pontyfikału Rzymskiego* M. Andrieu, *Le Pontifical Romain au Moyen-Âge. Tome I. Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, t. 1-3, Città del Vaticano 1938 i wydaniem *Pontyfikału Romano-Germańskiego* z XI wieku C. Vogel, R. Elze, *Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, t. 1-3, Città del Vaticano 1963, a także z *Pontyfikałem Duranda* i *Pontyfikałem Rzymskim z XIII wieku*, dochodząc do wniosku, że *Pontyfikał Płocki* ma najwięcej wspólnych obrzędów z *Pontyfikałem Romano-Germańskim* (dalej PRG). W oparciu o treść kodeksu i dane paleograficzne datował go na drugą ćwierć XII wieku, a jako miejsce powstania proponował Płock. Kiedy w kwietniu 2015 roku po wielu latach starań Diecezja Płocka odzyskała *Pontyfikał*, z tej okazji w 2016 roku ukazała się publikacja pryncypałów opracowań na jego temat³, a potem jeszcze inne, które zasadniczo powtarzały wcześniejsze ustalenia⁴.

Z kolei publikacja grantowa nie tylko nowego odczytania tekstu łacińskiego *Pontificale Plocense I*⁵, ale także jego pierwszego tłumaczenia na j. polski, reprintsu samego kodeksu oraz wyników nowych badań muzykologicznych, kodykologicznych, paleograficznych

² Obecnie kodeks jest własnością Archiwum Diecezji Płockiej i nosił różne sygnatury MsEPI 4, potem MSPL 2927. Pierwsze próby zostały podjęte już w okresie międzywojennym – por. W. Abraham, *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*, Lwów 1925, s. 433-434; A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. 2, Płock 1930, s. 471; tenże, *Rezurekcja*, w: *Encyklopedia kościelna*, Warszawa 1899, t. 23, s. 375; J. Michalak, *Zarys liturgiki*, Płock 1939, s. 110, 121, 124, 193, 217.

³ W. Kowalski, *Podstawy prawne odzyskania Pontyfikału Płockiego*, w: *Pontyfikał. Odzyskana perła płockiego średniowiecza*, red. D. Majewski, Płock 2016, s. 11-18; W. Liszewska, J. Tomaszewski, *Wstępna analiza kodykologiczna, technologiczna i konserwatorska Pontyfikału Płockiego*, w: *Pontyfikał...*, s. 19-45; L. Misiarczyk, *Pontyfikał Płocki – ogólna charakterystyka i treść*, w: *Pontyfikał...*, s. 47-72; A. Rojewski, *Z dziejów pontyfikału – liturgicznej księgi biskupa*, w: *Pontyfikał...*, s. 73-84; A. Leleń, *Muzyczne tajemnice Pontyfikału Płockiego z XII wieku*, w: *Pontyfikał...*, s. 85-94; H. Seweryniak, *Adesto precibus nostris, adesto sacramentis. Przyczynek do refleksji teologicznej nad Pontyfikałem Płocki z XII wieku*, w: *Pontyfikał...*, s. 95-145; M. Kuhnke, *Habent sua fata manuscripta. Historia trudnych powrotów Biblii Płockiej i Pontyfikału Płockiego do zbiorów Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku*, w: *Zabytki Kościoła Płockiego 1939-2019*, red. B. Piotrowska, Płock 2019, s. 15-26.

⁴ Zob. M. Kuhnke, *Habent sua fata manuscripta...*, s. 15-26.

⁵ Pierwsze odczytanie i publikacja kodeksu A. Podleśia, *Pontyfikał Płocki z XII wieku. Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Edycja tekstu*, Płock 1986 zawiera wiele błędów.

i materiałów przyniosła wiele zaskakujących wyników⁶. Szczegółowa bowiem analiza kodykologiczna, paleograficzna i stylistyki inicjałów w *Pontyfikale Płockim* pozwoliła określić krąg kulturowy, w którym rękopis powstał, oraz podjąć na nowo próbę jego datowania. Badania radiowęglowe pergaminu kodeksu wykazały, że powstał on najpóźniej do 1215 roku⁷, natomiast styl pisma i inicjałów pierwszego pisarza zdradza największe podobieństwo do rękopisów z opactw św. Jakuba i św. Wawrzyńca z Liège, ze wskazaniem na opactwo św. Wawrzyńca⁸. Dalej, styl pierwszego pisarza jest bardzo zbliżony charakterem pisma i stylistyką zdobień do *Ewangelistarza Płockiego* datowanego na 1160-1180⁹ i zapisków o cudach w katedrze płockiej z Biblii Płockiej¹⁰ i zawiera już pewne cechy gotyckie, co wskazuje na jego powstanie w dwóch ostatnich dekadach XII lub początku XIII wieku, ale przed 1215 rokiem. Jeśli chodzi o stylistykę dekoracji kodeksu, to zawiera ona wiele cech analogicznych do rękopisów z końca XII i początku XIII w. z obecnego pogranicza francusko-belgijskiego, ale zawiera również cechy charakterystyczne dla rękopisów pochodzących z innych rejonów geograficznych. Wszystkie cechy w nim obecne: wczesne stosowanie reklamantów i to pisanych czerwienią, akcentowanie fragmentów tekstu kolorem żółtym, stosowanie liniowego zapisu muzycznego w jednym kodeksie, wyraźnie wskazują na wpływy południowoeuropejskiej tradycji produkcji kodeksów, a konkretnie na wpływy włoskie. Takie różnokierunkowe wpływy na końcową formę *Pontyfikału* sugerują, że mógł on powstać w Polsce, a nie w jakimś profesjonalnym skrytorioium zachodnioeuropejskim, gdzie były już utrwalone wzorce i stałe schematy pisarsko-edytorskie, które nie pozwalały na takie połączenie wszystkich wspomnianych cech w jednym kodeksie. Potwierdza to także oficjum rymowane o św. Katarzynie dodane na końcowych kartach oraz najwcześniejsze marginalia, które zostały sporządzone tym samym stylem pisarskim co główny tekst. A to oznacza, że kodeks był używany i uzupełniany w tym samym środowisku pisarskim, w którym powstał główny jego trzon. Jeśli rzeczywiście *Pontyfikał* zawierał notatkę z 1302 r. z zarządzeniem biskupa poznańskiego Andrzeja, mogłoby to wskazywać na początkową przynależność kodeksu do Kościoła poznańskiego albo po prostu przytoczono ją jako rozporządzenie wydane w innym miejscu, a jedynie przeniesione do Płocka¹¹. Wytarty pierwotny zapis na

⁶ *Pontificale Plocense I*, t. 1, reprint, Pelplin 2020; *Pontificale Plocense I, Textus et in linguam Polonam translatio*, t. 2, red. L. Misiarczyk, Pelplin 2020; *Studia nad Pontificale Plocense I*, red. H. Seweryniak, W. Liszewska, t. 1, Pelplin 2020, w którym znajdziemy następujące opracowania: H. Seweryniak, *Mundi Conditōr, Luminis autor, syderium fabricator. Hermeneutyka teologiczna Pontificale Plocense I, XII/XII w.*, s. 12-190; Cz. Grajewski, *Śpiewy w Pontificale Plocense I*, s. 192-249; J. Tomaszewski, *Analiza kodykologiczna i paleograficzna Pontificale Plocense I*, s. 255-308; W. Liszewska, *Badania materiałów w analizie kodykologicznej i paleograficznej Pontificale Plocense I*, s. 309-342; też, *Stan zachowania a założenia ochrony konserwatorskiej pergaminowego rękopisu Pontificale Plocense I*, s. 345-360.

⁷ Zob. W. Liszewska, *Badania materiałów...*, s. 339.

⁸ Przedstawiam tutaj syntetycznie wnioski J. Tomaszewskiego, *Analiza kodykologiczna i paleograficzna Pontificale Plocense*, s. 301-308.

⁹ Por. *Ewangelistarz Płocki z XII wieku. Krytyczne wydanie tekstu łacińskiego z kodeksu „Perykopy Ewangeliczne” Archiwum Diecezji Płockiej*, red. L. Misiarczyk, B. Degórski, Warszawa 2016.

¹⁰ Por. Z. Kozłowska-Budkowa, *Płockie zapiski z 1148 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, 44/1930, s. 341-348; D. Brzeziński, B. Leszkiewicz, *Zapiski liturgiczne w kodeksie Biblii Płockiej z XII wieku. Studium źródłoznawcze i edycja tekstu*, Płock 2005; L. Misiarczyk, „Zapiski o cudach z 1148 r. w Biblii Płockiej”, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 104/2015, s. 189-201.

¹¹ *Monumenta Poloniae Historica*, Warszawa 1961, s. 990 pod tytułem *Agenda* na k 3 zanotowano: „Anno Domini MCCCII per viros discretos, dominos Iohannem prepositum Thilonem officialem Poznaniensem, Radonium archidiaconum Cirnensem de mandato venerabilis patris domini Andree episcopi Poznaniensis diffinitum et deter-

k. 48r zmieniony na „sancte plocensis ecclesie” potwierdza, że pierwotna przynależność kodeksu był inna, ale czy „poznanensis ecclesie”, jak sugeruje J. Tomaszewski, tego do końca nie wiadomo¹². Nierozstrzygnięta natomiast pozostaje kwestia miejsca powstania *Pontyfikału*, a jako potencjalne miejsca w Polsce wymienia się Gniezno, Poznań i Płock. Nierozstrzygnięte pozostaje również pytanie o pochodzenie tekstu *Pontyfikału Płockiego*, gdyż nikt dotychczas nie prowadził w ogóle tego typu badań. Niniejsze opracowanie stawia zatem sobie za cel określenie miejsca pochodzenia tekstu łacińskiego PP poprzez analizę porównawczą jego tekstu PP z innymi kodeksami.

Nowa metodologia badań

Podczas pracy nad nowym odczytaniem tekstu *Pontyfikału Płockiego* przyszło mi na myśl, aby porównać wersję łacińską niektórych obecnych w nim obrzędów z krytycznym wydaniem *Pontyfikału Romano-Germańskiego* edycji C. Vogel, R. Elze, *Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, t. 1-3, Città del Vaticano 1963. Analiza wciągała mnie coraz bardziej w porównywanie kolejnych obrzędów i tak oto narodził się pomysł porównania wersji tekstu łacińskiego wszystkich obrzędów występujących w *Pontyfikałe Płockim* i w *Pontyfikałe Romano-Germańskim* wydanym przez Vogel-Elze¹³. Opierając się na wcześniejszych ustaleniach Andrieu, Vogel-Elze uznali za reprezentatywne dla każdej grupy następujące kodeksy:

- Grupa 1: *Cassinensis* 451 (=C) i *Vallicensis* D. 5 (=D).
- Grupa 2: Bamberg-Eichstätt-Lucca-Pistoia: *Bambergensis* 53 (=B), Eisteten Gondekar II (=G), *Lucenensis* 607 (=L) i *Pistorien* 141 (=K).
- Grupa 3: (Salzburg): *Alexandrinus* 173 (A), *Vindocinensis* 14 (V) i *Parisinus* 820 (P).
- Grupa 4: *Vienensis* 701 (=T), *Londinensis* 17004 (J), *Wolfenbüttel* 603 (R).

Andrieu (t. 1, s. 498-500), a za nim Vogel-Elze podkreślają, że 21 rękopisów łączy się z Moguncją, 11 z Salzburgem i 1 kodeks z Kolonią. Trzeba jednak podkreślić, że kodeksy, które zawierają wersję salzburską, nie stanowią autonomicznej, lokalnej recenzji, ale zależą od wersji mogunckiej. Dalej, Andrieu był przekonany, że to właśnie grupa 1 reprezentuje najwierniej pierwotny typ PRG, gdyż zawiera antyczne *Ordines* wraz z dodatkami dydaktycznymi, które powstały wraz z kopiowaniem pierwotnego egzemplarza¹⁴. Za nim Vogel i Elze podczas przygotowywania swojej edycji krytycznej PRG oparli się zasadniczo na grupie 1, głównie na kodeksie *Cassinensis* 451 (=C). Jednak już P.E. Schramm, a za nim C. Erdemann podważyli założenia Andrieu, przyjmując, że najbliższa pierwotnej wersji jest

minatum est, quod famuli episcopales cum capellanis curie nullam porcionem in consecrationibus ecclesiarum, abbatum et monialium excepto sedili et crismo. Dolea, lyne sanctuaris, capecia, tentoria, offertorium, candeledunt capellanis”.

¹² J. Tomaszewski, *Analiza kodykologiczna i paleograficzna Pontificale Plocense*, s. 304.

¹³ Zob. późniejsze opracowania C. Vogel, *Le Pontifical Romano-Germanique du Xe siècle. Éléments constitutif*, „Revue des Sciences religieuses”, 32/1958, s. 113-167; tenże, *Précisions sur la date et l'ordonnance primitive du Pontifical romano-germanique*, „Ephemerides liturgicae”, 74/1960, s. 145-162; tenże, *Le pontifical romano-germanique du Xe siècle: nature, date et importance du document*, „Cahiers de civilisation médiévale”, 6/1963, s. 27-48; tenże, *Contenu et ordonnance du pontifical romano-germanique*, w: *Atti del VI Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana, Ravenna 23-30 Settembre 1962*, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, Città del Vaticano 1965, s. 243-265; tenże, *Introduction aux sources de l'histoire du culte chrétien au moyen âge*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto 1966.

¹⁴ Por. *Les Ordines romani*, t. 1: *Les manuscrits*, red. M. Andrieu, Louvain 1931, s. 527.

grupa 2, a nie 1. Dowodem tego miałyby być ryt konsekracji biskupiej i ustanowienia władcy germańskiego, który byłyby straszny niż w grupie 1¹⁵. Vogel i Elze we wstępie do swojej edycji krytycznej PRG z X wieku przyznają, że grupa 1 nie zawiera dłuższych *Benedictiones* i tzw. *Iudicia Dei*, które znajdują się w grupie 2 kodeksów, ale ich zdaniem nie ma podstaw, by wykluczyć, iż grupa 1, a szczególnie *Casiensis* 450, stanowią egzemplarz najbliższy pierwotnej wersji PRG. W swojej edycji proponują więc trochę salomonowe wyjście: w edycji obrzędów od I do CLXX idą za kodeksami z grupy 1, zaś w edycji obrzędów od CLXXI do CCLVIII za kodeksami z grupy 2. Ostatnio Henry Parkes w swoich badaniach coraz bardziej podkreśla, że wersja PRG wydana przez Vogel-Elze nigdy tak naprawdę nie istniała i jest kompilacją wielu kodeksów opartą na uznaniu kodeksu z Monte Cassino jako świadka, który najpełniej miałyby przekazywać najstarszą wersję PRG powstałą w skrytorioium św. Albana w Moguncji w drugiej połowie X wieku. Zakwestionował on założenie, że kodeks z Monte Cassino jest pierwowzorem wszystkich późniejszych Pontyfikałów, sugerując, że to raczej kodeks B z Bambergu byłby pierwszą księgą PRG spisana ok. 1012 roku¹⁶. Ciekawe, czy dalsze badania to potwierdzą.

Mam oczywiście świadomość, że chcąc dokonać całkowicie miarodajnej analizy porównawczej, należałoby porównać tekst łaciński tych samych obrzędów w *Pontyfikale Płockim* i wszystkich ok. 50 kodeksach, które przechowały wersję PRG. Łatwo się jednak domyślić, że to zadanie niemożliwe do wykonania przez jedną osobę, ale też nie do końca konieczne. Metoda bowiem analiz porównawczych jest bardzo prosta: w porównaniu wersji łacińskiej konkretnego obrzędu w PP i PRG interesuje mnie głównie to, za jakimi kodeksami idzie PP, kiedy zawiera wersję językową inną niż w PRG. Jeśli odstępstwa wykażą, że PP idzie najczęściej za określonym rękopisem lub grupą rękopisów, a ich liczba będzie wystarczająco duża, można z dużym prawdopodobieństwem przypuszczać, że wersja tekstu PP została przepisana z kodeksów tego właśnie regionu lub miejsca. Taka metodologia jest całkowicie nowatorska i nie została nigdy wcześniej zastosowana do badań nad *Pontyfikałem Płockim*. Mam nadzieję, że ta analiza będzie ważnym uzupełnieniem wcześniejszych badań nad nim. Oczywiście, nie odpowie na pytanie, gdzie dokładnie został on napisany, ale pozwoli określić miejsce lub region, z którego pochodzi wersja jego tekstu łacińskiego.

Aby dokonać szczegółowej analizy porównawczej, na początku przedstawię wszystkie kodeksy, które stały się podstawą do przygotowania edycji Vogel-Elze *Pontyfikału Romano-Germańskiego*. Oto te kodeksy:

- A – cod. Lat. 173, Rzym, Bibliotheca Alessandrina.
- B – cod. Lit. 53 (olim ed. III,12), Bamberg, Staatliche Bibliothek – przygotowany na prośbę cesarza Henryka II (1002-1024) dla katedry w Bambergu. Miniatura wskazuje na Salzburg jako miejsce powstania kodeksu, inicjały datowane na 1007-1024 rok, zaś miniatura na ok. 1020 r.

¹⁵ Por. P.E. Schramm, *Der Krönung in Deutschland bis zum Beginn des Sachlichen Hauses (1028)*, „Zeitschrift für Rechtsgeschichte“, 24/1935, s. 229; C. Erdmann, *Forschungen zur politischen Ideenwelt der Frühmittelalters*, Berlin 1951, s. 52.

¹⁶ Por. H. Parkes, *The Making of Liturgy in the Ottonian Church. Books, Music and Ritual in Mainz, 950-1050*, Cambridge 2015, s. 91-117, 135-157, 185-211; tenże, *Questioning the Authority of Vogel and Elze's Pontifical romano-germanique*, w: *Understanding Medieval Liturgy. Essays in Interpretation*, red. S. Hamilton, H. Gittos, Aldershot 2016, s. 75-101; tenże, *Henry II, Liturgical Patronage and the Birth of the „Romano-German Pontifical”*, „Early Medieval Europe”, 28/2020, s. 104-141.

- C – cod. 451, Monte Cassino, Biblioteca dell'Abazia.
- D – cod. D. 5, Roma, Biblioteca Vallicellana.
- G – *Pontyfikał Gondekara II*, Eichstaett, Archiwum Biskupie – przygotowany dla Gondekara II, bpa Eichstätt w 1057-1075.
- J – Add. 17004, London, British Museum.
- K – cod. 141, Pistoia, Biblioteca Capitolare.
- L – cod. 607, Lucca, Biblioteca Capitolare.
- P – cod. Lat. 820, Paris, Bibliothèque Nationale.
- R – cod. Lit. 603, Wolfenbuettel, Herz.-August-Bibliothek.
- T – cod. Lit. 701 (olim Theol. 87), Vien, Nationalbibliothek – Pontyfikał z opactwa św. Albana w Moguncji.
- V – cod. 14, Vendôme, Bibliothèque Municipale – określony jako *Pontificale ad usum ecclesiae Salisburgnesis*.

Analizie porównawczej zostały poddane tylko te ryty, w których występują różnice pomiędzy *Pontyfikalem Plockim* a innymi rękopisami. A zatem porównane zostały 42 obrzędy, gdyż tylko w nich występują elementy różnicujące wersję tekstu w PP i kodeksach wykorzystanych w PRG. Wynik porównania jest następujący: wszystkich różnic jest 663. W przypadku porównania z konkretnymi kodeksami wynik w kolejności od najwyższego do najniższego wygląda tak: 331 razy PP, odstupując od wersji PRG, idzie za wersją tekstu z kodeksu V wraz z innymi kodeksami, w tym 98 razy za samym tylko V. Dalej, 268 razy PP idzie za wersją tekstu z kodeksu G w różnych kombinacjach, w tym 34 razy za samym tylko G; 251 razy tekst PP idzie za kodeksem B, w tym za samym tylko kodeksem B 30 razy; 175 razy PP idzie za wersją tekstu obecną w T, w tym 9 razy za samym rękopisem T; 169 razy wersja tekstu w PP idzie za kodeksem L, w tym 3 razy za samym tylko L; 160 razy PP idzie za kodeksem K, w tym 4 razy za samym K; 133 razy tekst PP idzie za kodeksem A, w tym 54 razy za samym tylko A; 131 razy wersja tekstu w PP idzie za kodeksem D, w tym 7 razy za samym D. Pozostałe kodeksy stanowiące podstawę do pracowania PRG nie odgrywają większej roli: PP idzie tylko 39 razy za C, 31 razy za J, 22 razy z R i praktycznie 0 razy za P. Gdyby przestawić je w różnych kombinacjach w porządku od najwyższego do najniższego, to wyglądałoby to następująco: PP, V – 98; PP, A – 54; PP, A, V – 35; PP, G – 34; PP, B – 30; PP, B, G – 18; PP, B, G, K, L – 16; PP, G, V – 12; PP, B, G, V – 11; PP, A, B, G, K, L, T, V – 9; PP, C, D, V – 9; PP, T – 9; PP, B, G, K, L, T, V – 7; PP, D – 7; PP, A, B, D, G, K, L, T, V – 6; PP, B, D, G, T, V – 6; PP, B, V – 6; PP, T, V – 6; PP, K, L – 5; PP, A, T, V – 4; PP, B, G, K, L, V – 4; PP, B, G, T – 4; PP, C, D – 4; PP, C, D, T, V – 4; PP, D, G, T, V – 4; PP, G, K, L – 4; PP, K – 4; PP, B, D, G, – 3; PP, B, G, K, T, V – 3; PP, B, L – 4; PP, B, G, T, V – 3; PP, B, K, L, T – 3; PP, C, D, T – 3; PP, D, V – 3; PP, G, K, L, V – 3; PP, G, T – 3; PP, L – 3; PP, A, B, D, G, L, T, V – 2; PP, A, B, G – 2; PP, A, B, G, K, L – 2; PP, A, G, K, L, T, V – 2; PP, B, D, G, V – 2; PP, B, D, K, L, T, V – 2; PP, B, D, T, V – 2; PP, B, G, L, T, V – 2; PP, B, G, L, V – 2; PP, D, G, L, T, V – 2; PP, D, K – 2; PP, D, T – 2; PP, D, T, V – 2; PP, G, K – 2; PP, G, T, V – 2; PP, K, L, T – 2; PP, L, T – 2¹⁷.

Powyższe zestawienie doprowadziło do nowatorskich wniosków, że wersja tekstu PP najczęściej idzie za kodeksami V, G, B, T, L, K, A i D. Nie znaczy to oczywiście, że PP został odpisany bezpośrednio z tych kodeksów, gdyż w większości pochodzą one z połowy

¹⁷ Szczegółowe analizy zawiera artykuł złożony do druku w ABMK.

XI wieku, a PP powstał pod koniec XII wieku lub na początku XIII w., a jedynie, że w wielu przypadkach zawierają tę samą wersję tekstu. Wielkim nieobecnym jest kodeks C z Monte Cassino uznany przez Vogel-Elze za najbliższy prototypowi z Moguncji, jak również niewielki wpływ jest widoczny w przypadku kodeksów J, R i praktycznie żaden kodeksu P. Ponieważ widoczna jest znacząca różnica w liczbie świadectw w V (331), G (268) i B (251), nie ulega wątpliwości, że to tekst potwierdzony właśnie przez grupę tych trzech kodeksów stał się podstawą do przygotowania *Pontyfikału Plockiego*. Bardzo ciekawy jest przypadek kodeksu T, który jest przechowywany obecnie w Nationalbibliothek we Wiedniu. Vogel-Elze datują go na XI wieku i łączą ze skryptorium św. Albana w Moguncji oraz grupą kodeksów germańskich. Otóż PP idzie 175 razy za wersją tekstu w kodeksie T i jest to czwarta najwyższa liczba świadectw po V, G i B. Wygląda więc na to, że kodeks T trzeba dołączyć do grupy czterech rękopisów najbliższych PP wraz z V, G i B. Zatem źródłem jego tekstu łacińskiego należy szukać w rejonie: Vendôme, Eichstaett i Bamberg, a ze względu na najwyższą liczbę potwierżeń (331 razy na 663 wszystkich) najbardziej prawdopodobnym wzorem dla *Pontyfikału Plockiego* byłby *Pontyfikal* z Vendôme. Warto pamiętać, że taką hipotezę postawił już Antoni Podleś w pierwszej edycji *Pontyfikału Plockiego*: „To wszystko, [...] upoważnia do postawienia hipotezy, że został on odpisany z jakiegoś egzemplarza francuskiego czy włoskiego. Być może wzorem dla *Pontyfikału Plockiego* jest *Pontyfikal* z Vendôme (cod. 14), do którego nie udało się jak dotąd dotrzeć”¹⁸. Analiza odstępstw potwierdziła również wpływ na *Pontyfikal Plocki* tradycji tekstualnej z terenów Italii. PP idzie 169 razy za kodeksem L, 160 razy za kodeksem K, 133 razy za kodeksem A i 131 razy za kodeksem D. Widać zatem, że tekst *Pontyfikału Plockiego* wydaje się być zależny od dwóch tradycji tekstualnych: południowo-germańskiej i włosko-rzymskiej.

Ponieważ wstępne badania wykazały, że tekst PP idzie za kodeksami V, G, B, T, porównałem teksty poszczególnych rytów w PP oraz w V i B, gdyż tylko one zostały już zdigitalizowane i są dostępne w internecie, natomiast wersje elektroniczne G i T są na razie niedostępne. Ponieważ teksty porównane PP, V i B w tabelach zajmują ponad 400 stron, niemożliwe jest przywołanie tutaj całego tekstu, poniżej przedstawiam więc tylko syntetycznie wnioski tych porównań. Kursywą zostały zaznaczone ryty obecne w PP, a nieobecne w kodeksach B i V:

¹⁸ *Pontyfikal Plocki z XII wieku*, s. 34.

Tab. 1. Zestawienie wniosków z porównania tekstu łacińskiego Pontyfikału Płockiego, kodeksu z Bambergu B i kodeksu z Vandome V

Pontyfikał Płocki	Kodeks z Bambergu B	Kodeks z Vendome V
<p>1. Incipit ordo ad examinandum electum episcopum: -Decretum quod clerus et populus firmare debet de electo episcopo.</p> <p>Ex concilio afffricanorum IIIIor, caput. I. Epistula uocatoria. Ex concilio niceno qualiter ordinetur. Qua die ordinandus sit. Subscriptio episcoporum in electionem episcopi.</p> <p>2. Incipit examinatio in ordinatione episcopi. Qualiter episcopuc in romana aecclesia ordinatur. Consecratio manuum cum oleo sanctificato consignandorum. Benedictio anuli. Qvando datur anulus dicatur: Ad anulum digito imponendum. Benedictio baculi. Benedictio episcopalis.</p>	<p>Decretum quod clerus et populus firmare debet de electo episcopo. Item subscriptio episcoporum in electionem episcopi. Ex concilio afffricanorum IIIIor, caput. I. Epistula uocatoria. Ex concilio niceno. Caput IIII. qualiter episcopus debet ordinari. Qua die ordinandus sit.</p> <p>Incipit examinatio in ordinatione episcopi – tekst taki sam jak w PP.</p> <p>Qualiter episcopuc in romana aecclesia ordinatur. tekst na marginesie w B.</p> <p>Benedictio anuli. Qvando datur anulus dicatur: Ad anulum digito imponendum. W innym miejscu, przed anulum. Benedictio episcopalis.</p>	<p>Po Ordinatio abbas Qualiter episcopus debet ordinari. Ex concilio niceno. Caput IIII.</p> <p>Qua die ordinandus sit.</p> <p>Ordinatio episcopi – tekst taki sam jak w PP.</p> <p>Qualiter episcopuc in romana aecclesia. Consecratio manuum. Benedictio anuli. Qvando datur anulus dicatur: Ad anulum digito imponendum. Benedictio baculi. Benedictio.</p>
<p>3. Sequitur ordo ad consecrandam ecclesiam.</p> <p>Benedictio salis. Exorcismus aque. Benedictio aque. Benedictio salis et aque.</p>	<p>Ordo ad benedicendam ecclesiam – wezwania w Litanii inne, ale to nic nie znaczy, bo pontyfikały sporządzano na użytek lokalny.</p> <p>Benedictio salis. Exorcismus aque. Item benedictio aque. Benedictio salis et aque.</p>	<p>Ordo ad benedicendam ecclesiam Inne wstępy, ale po litanii modlitwy takie same. wezwania w Litanii inne, ale to nic nie znaczy, bo pontyfikały sporządzano na użytek lokalny. Benedictio salis. Exorcismus aque. Benedictio salis. Sequitur oratio. W końcowej części V opuszcza teksty obecne w PP i B. Reszta taka sama łącznie ze wstępami i komentarzami.</p>
4. Benedictio cymiterii.	Consecratio cymiterii PP=B.	Consecratio cymiterii PP=B=V.
5. Benedictio corporalis.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła – po benedictio stolarum PP=B	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. PP=B=V.
6. Benedictio linteaminum.	W kodeksie B obrzęd włączony w poświęcenie kościoła. Benedictio linteaminum PP=B,	W kodeksie V obrzęd włączony w poświęcenie kościoła. Benedictio linteaminarum. PP=B=V.

Pontyfikał Płocki	Kodeks z Bambergu B	Kodeks z Vendome V
7. Item benedictio ad linteamina et ad alia que opus fuerint sacerdotis ministerio.	W kodeksie B obrzęd włączony w poświęcenie kościoła. Item benedictio ad linteamina et ad alia que opus fuerint sacro ministerio. PP=B.	Alia. PP=B=V.
8. Item benedictio ad omnia uasa et instrumenta in usum ecclesie necessaria.	W kodeksie B obrzęd włączony w poświęcenie kościoła. Benedictio ad omnia uasa, linteamina et instrumenta in usum ecclesiae. PP=B.	W kodeksie V obrzęd włączony w poświęcenie kościoła. Benedictio ad omnia uasa, linteamina et instrumenta in usum ecclesiae. PP=B=V.
9. Item benedictio uestimentorum sacerdotalium siue leuiticorum atque sequentis ordinis ministrantium.	W B obrzęd włączony w poświęcenie kościoła – przedtem Benedictio ad omnia ornamenta in usum aeccliesiae vel altaris – nieobecne w PP Item benedictio uestimentorum sacerdotalium siue leuiticorum atque sequentis ordinis ministrantium. PP=B.	W V obrzęd włączony w poświęcenie kościoła – przedtem Benedictio ad omnia ornamenta in usum aeccliesiae vel altaris – nieobecne w PP Item benedictio uestimentorum sacerdotalium siue leuiticorum atque sequentis ordinis ministrantium. PP=B=V.
10. Benedictio ad stolas uel planetas.	W B włączone do rytu święceń diakonatu. Benedictio ad stolas uel planetas. PP=B.	W V włączone do rytu święceń diakonatu. Benedictio ad stolas uel planetas. PP=B=V.
11. Benedictio ad albas, planetas, stolas et cingulos benedicendos.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio ad albas, planetas, stolas et cingulos benedicendos. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio ad albas, planetas, stolas et cingulos benedicendos. PP=B=V.
12. Benedictio stolarum.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio stolarum. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio stolarum. PP=B=V.
13. Prefatio eucharistialis, id est uasculi, in quo eucharistia reconditur.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła – po Benedictio corporalis. Prefatio eucharistialis, id est uasculi, in quo eucharistia reconditur. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła – po Benedictio corporalis. Prefatio eucharistialis, id est uasculi, in quo eucharistia reconditur. PP=B=V.
14. Benedictio uasculi.	Sequitur benedictio we wcześniejszym rycie. PP=B.	Sequitur benedictio we wcześniejszym rycie. PP=B=V.
15. Benedictio ad patenam consecrandam.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio ad patenam consecrandam. PP=B.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio ad patenam consecrandam. PP=B=V.

Pontyfikał Płocki	Kodeks z Bambergu B	Kodeks z Vendome V
16. Benedictio calicis.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio calicis. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio calicis. PP=B=V.
17. Benedictio crucis.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio crucis. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio crucis. PP=B i zasadniczo =V z drobnymi zmianami.
18. Benedictio metallizate crucis.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio metallizate crucis. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio metallizate crucis. PP=B=V.
19. <i>Benedictio alterium modi crucis.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
20. Benedictio thuribuli.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio thuribuli. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio thuribuli. PP=B=V.
21. Benedictio incensi et thýmiamatis.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio incensi et thýmiamatis. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Benedictio incensi et thýmiamatis. PP=B=V.
22. Prefatio in consecratione capsarum.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio consecrationis capsarum. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio consecrationis capsarum. PP=B=V.
23. Prefatio cyborii uel umbraculi altaris.	W kodeksie B włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio cyborii, id est umbraculi altaris. PP=B.	W kodeksie V włączone do rytu poświęcenia Kościoła. Prefatio cyborii, id est umbraculi altaris. PP=B=V.
24. Prefatio minoris cyborii itineratum.	Item consecratio minoris vel itinerarri cyborii. PP=B.	Item consecratio minoris vel itinerarri cyborii. PP=B=V.
25. Prefatio tabule itinerarie.	Prefatio tabule itinerarie. W B wersja krótsza.	Prefatio tabule itinerarie. Tak jak w B wersja krótsza.
26. Reconciliatio uiolate ecclesie.	W kodeksie B po Ordo in dedicatione baptisterii. Reconciliatio uiolate ecclesie. PP=B.	Reconciliatio uiolate ecclesie. PP=B=V.
27. Dedicatio baptisterii.	Ordo in dedicatione baptisterii – w B ryt bardziej rozbudowany, ale to,co jest w PP jest te z w B.	Ordo in dedicatione baptisterii. PP=B=V.
28. <i>Benedictio super pedules.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
29. <i>Benedictio super cyroteca.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
30. <i>Benedictio baculi pastoralis</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
31. <i>Benedictio anuli.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
32. <i>Ordo confirmationis.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>

Pontyfikał Płocki	Kodeks z Bambergu B	Kodeks z Vendome V
33. Ordo qualiter in romana ecclesia sacri ordines fiunt.	W B ryt bardziej rozbudowany. Wstęp podobny do PP. Reszta taka sama z bardzo drobnymi zmianami	W V brak wstępu takiego jak w PP i B. Reszta taka sama z bardzo drobnymi zmianami.
34. Ordinatio abbatis.	Ordinatio abbatis. PP=B z drobnymi zmianami.	Ordinatio abbatis. PP=B=V z drobnymi zmianami.
35. Consecratione virginis.	W B po Benedictio reginae. Consecratione virginis PP=B z drobnymi zmianami.	Consecratione virginis PP=B=V z drobnymi zmianami.
36. Consecratio uidue, que fuerit castitatem professa.	Consecratio uidue, que fuerit castitatem professa. PP=B	Consecratio uidue, que fuerit castitatem professa. PP=B=V
37. Ordinatio abbatisse monasticam regulam profitentis.	Ordinatio abbatisse monasticam regulam profitentis. PP=B z drobnymi zmianami.	Ordinatio abbatisse canonicam/monasticam regulam profitentis. PP=B=V – większa wierność V z PP.
38. <i>Incipit ordo ad monachum faciendum.</i>	<i>W B inna wersja, więcej podobieństw w Ordinatio monachi, ale jest ono inne.</i>	<i>W V inna wersja, więcej podobieństw w Ordinatio monachi.</i>
39. Incipit ordo ad regem benedicendum quando nouus a clero et populo sublimatur in regnum.	Incipit ordo ad regem benedicendum quando nouus a clero et populo sublimatur in regnum. PP=B z drobnymi zmianami.	Incipit ordo ad regem benedicendum quando nouus a clero et populo sublimatur in regnum. PP=B=V – większa wierność z PP
40. Benedictio regine.	Benedictio regine. PP=B	Benedictio regine. PP=B=V
41. Ordo romanus qualiter concilium agatur generale.	W B w innym miejscu. Ordo romanus qualiter concilium agatur generale. PP=B	Ordo romanus qualiter concilium agatur generale. PP=B
42. Item ordo qualiter agatur concilium prouinciale.	Item ordo qualiter agatur concilium prouinciale. PP=B	Item ordo qualiter agatur concilium prouinciale. PP=B=V
43. Incipit ordo ad excommunicandum incorrigibiles.	Item alia excomunitacionis, Item alia excommunicatio, Item alia terribilior, excommunicatio Leonis. PP=B	Incipit ordo qualiter episcopus excommunicare debet infideles. PP=B=V – inna końcowa część tekstu.
44. Ordo qualiter episcopuc reconciliet excommunicatos.	w B jest w innym miejscu.	Ordo qualiter episcopuc reconciliet excommunicatos PP=B=V
45. Incipit ordo ad benedicendam campanam.	<i>Nie ma w B.</i>	V – exorcismus salis, benedictio salis, exorcismus aque, benedictio aque.
46. Ad capillos tondendos.	Ad capillos tondendum, ale tekst inny.	W V jako Incipit ordo romanus ad clericum faciendum – w PP tylko niektóre modlitwy z V.
47. <i>Item ad capillaturam.</i>	– jest w B, ale modlitwy są inne.	Nie ma w V.
48. <i>Pro his, qui ad studium litterarum accedunt.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
49. Benedictio super illum qui promouetur ad ordinem clericatus	Prefatio ad clericum faciendum. PP=B z drobnymi zmianami.	Prefatio ad clericum faciendum. PP=B=V z drobnymi zmianami.

Pontyfikal Płocki	Kodeks z Bambergu B	Kodeks z Vendome V
50. <i>Ad barbam deponendam.</i>	Oratio ad barbam tondendam – inne teksty.	Oratio ad barbam tondendam – inne teksty.
51. Consecratio ensis.	jest w B jako Benedictio ensis noviter, tekst inny.	jest w V jako Benedictio ensis noviter, tekst inny.
52. <i>Pro his qui se fraternitati innectunt.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
53. Pro fratribus iter agentibus Oratio.	nie ma w B, w innych Benedictio fratribus in viam G, F1	Benedictio fratribus in viam – tekst inny.
54. Pro redeuntibus de itinere.	Pro redeuntibus de itinere PP=B.	Pro redeuntis de itinere. PP=V.
55. Benedictio vexilli.	Bendictio vexilli bellici, ale tekst inny.	Bendictio vexilli bellici, ale tekst inny.
55. Benedictio novi putei.	PP=B	PP=V
57. <i>Benedictio super uasa in antiquo loco reperta.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
58. Benedictio quorumlibet uasorum.	PP=B	PP=V
59. Benedictio ad omnia que uolueris.	PP=B	PP=V
60. Benedictio in domo uel in quocumque loco.	W B jako Benedictio domus i Benedictio loci ubi iacuersi.	Nie ma.
61. <i>Benedictio quando aqua spargitur in ecclesia uel in domo.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
62. Benedictio uini uel panis noui.	W B oddzielnie Benedictio Panis i Benedictio vini novi połączone w PP.	W V oddzielnie Benedictio Panis i Benedictio vini novi połączone w PP.
63. Benedictio pomorum.	PP=B.	Nie ma w V.
64. Benedictio ferri iudicialis.	W B jako Benedictio ferri ferventis – tekst inny.	Benedictio ferri ferventis – tekst inny.
65 Ordo in purificatione sancte MARIE.	jest w B, ale bez modlitw tylko wyjaśnienia.	jest w V, ale bez modlitw tylko wyjaśnienia.
66. <i>Benedictio cinerum In capite ieiunii.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
67. Ordo de die palmarum.	Wstęp inny PP=B.	Wstęp inny PP=B=V.
67. Ordo de die reconciliationis.	PP zawiera wybrane elementy z B.	Ordo de feria V. PP=V.
69. Ordo de VIIta FeRia.	Feria sexta parasceve – jest rozdarcie całunu; depositio crucis w PP „ad locum sepulchri”, w B „in loco suo”.	Ordo in die sancto parasceuum Dłuższe wyjaśnienia na początku PP=V z niewielkimi zmianami.
70. In sabbato sancto die pasche.	De sabato sancto in nocte, czytania takie same jak w PP, B bez Visitatio sepulchri obecne w PP, ryt chrztu dzieci.	De sabati sancti in nocte czytania takie same jak w PP, B bez Visitatio sepulchri obecne w PP, ryt chrztu dzieci.
71. <i>Ordo in nocte sancte pasche.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
72. <i>Ordo de sancto die pasche.</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
73. Benedictio casei.	Benedictio casei in sabbato PP=B.	Benedictio casei in eodem sabbati PP=V.
74. <i>Benedictio ouorum</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>

Pontyfikał Płocki	Kodeks z Bambergu B	Kodeks z Vendome V
75. Benedictio agni et aliarum carniū in pascha	Benedictio aliarum carniū. PP=B z wyjątkiem końcowych modlitw i antyfon.	Benedictio aliarum carniū. PP=V z wyjątkiem końcowych modlitw i antyfon.
76. Ordo in sabbato sancto Pentecostes	De Sabbato Sancto in vigilia Pentecosten – PP=B.	De Sabbato Sancto in vigilia Pentecostes – PP=V.
77. <i>Ordo catholicorum librorum qui in ecclesia Romana ponuntur</i>	jest w B, ale rozpoczyna się Bożym Narodzeniem i dalej tekst jest inny.	jest w V, ale rozpoczyna się Bożym Narodzeniem i dalej tekst jest inny.
78. Benedictio sponsi et sponse	jest w B i G Ad sponsas benedicendas – tekst inny.	Nie ma.
79. Ad succurrendum his, qui a demonio uexantur	jest w B i G, ale rozproszone jest Item alia excommunicationis, Exorcismus Leonis, Ambrosii.	Wybrane modlitwy, potem Item orationes exorcismi super eum qui demonio vexatur. Exorcismus sancti Ambrosii De ieiunio demoniacis ponendo – jest w PP W PP o wiele więcej modlitw.
80. Ordo ad uisitandum et unguendum infirmum Unctio olei ad caput Ad oculos Ad Aures Ad nares Ad labia In pectore Ad scapulas Ad manus Ad pedes	jest w B jako Ordo ad uisitandum i Ordo ad unguendum infirmum. PP łączy je obydwie w jeden ryt.	Ordo ad uisitandum vel unguendum infirmum. Unctio olei ad caput Ad oculos Ad Aures Ad nares Ad labia Guttur Ad pectus Cordis Ad scapulas Ad manus Ad pedes Ubi dolor PP=V z małymi zmianami
81. <i>Hystoria sancte Katherine</i>	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
82. <i>Ordo de benedictione vasculi Corporis Cristi</i> – dodatek późniejszy, inna reka.	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
83. <i>Benedictio humeralis</i> – dodatek późniejszy, inna ręka.	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
84. <i>Exorcismus salis</i> – dodatek późniejszy, inna reka.	<i>Nie ma w B.</i>	<i>Nie ma w V.</i>
85. <i>Incipit ordo ad baptisandos pueros</i> – dodatek późniejszy, inna ręka.	Chrzest dzieci podczas liturgii Wigilii Paschalnej	Chrzest dzieci podczas liturgii Wigilii Paschalnej

Aby właściwie zinterpretować powyższe dane trzeba pamiętać, że pontyfikały to bardzo specyficzne księgi, które zawierają nie tylko ryty związane z posługą biskupa, ale też błogosławieństwa na różne okazje. We wcześniejszych badaniach sądzono, że w X wieku powstał w opactwie św. Albana w Moguncji pierwszy jego egzemplarz, który potem kopiowano po całej ówczesnej Europie. Dzisiaj okazało się jednak, że na ok. 50 kodeksów nie ma dwóch jednakowych. A to z bardzo prostego powodu, pontyfikały przygotowywano na użytek lokalnego kościoła i przepisywano tylko te ryty i błogosławieństwa, które były

potrzebne, a niektóre, bardziej rozbudowane w innych kodeksach po prostu skracano lub pomijano. Nie dziwią zatem różnice pomiędzy poszczególnymi wersjami tekstu łacińskiego pontyfikałów. Nawet jednak przy takim założeniu widać, że podobieństwa pomiędzy PP a kodeksem B i V są bardzo duże, a w bardzo wielu przypadkach mamy do czynienia wręcz z tekstem identycznym nie tylko samego rytu czy błogosławieństwa, ale nawet wstępów do nich czy komentarzy, które, jak wiadomo, były traktowane przez skrybów w sposób bardziej dowolny i dlatego podatne były na duże zmiany. Jeśli zatem pominiemy się końcowe *Ordo de benedictione vasculi, Corporis Cristi, Benedictio humeralis, Exorcismus salis i Incipit ordo ad baptisandos pueros*, które zostały dodane w PP w XIV wieku, to na wszystkich 81 rytów i błogosławieństw obecnych w *Pontyfikałe Płockim* 60 z nich pojawia się w kodeksach B i V w dokładnie takiej samej wersji językowej (modlitwy i komentarze zapisane na czerwono), co daje 74% zgodności. 12 z nich nie występuje w ogóle w kodeksach B i V (14,8%): *Benedictio alterium modi crucis, Benedictio super pedules, Benedictio super cýroteca, Benedictio baculi pastoralis, Benedictio anuli, Ordo confirmationis, Pro his, qui ad studium litterarum accedunt, Pro his qui se fraternitati innectunt, Benedictio super uasa in antiquo loco reperta, Benedictio quando aqua spargitur in ecclesia uel in domo, Benedictio ouorum, Hystoria sancte Katherine*, natomiast pozostałe 9 (11%): *Incipit ordo ad monachum faciendum, Incipit ordo ad benedicendam campanam, Item ad capillaturam, Ad barbam deponendam, Benedictio vexilli, Benedictio cinerum In capite ieiunii, Ordo in nocte sancte pasche, Ordo de sancto die pasche, Ordo catholicorum librorum qui in ecclesia Romana ponuntur*, występuje w rękopisach B i V, ale ich tekst jest inny niż PP. Zatem powyższe analizy porównawcze wykazały przekonująco, że tekst łaciński PP jest w przypadku 60 rytów i błogosławieństw (74%) dokładnie taki sam albo zawiera niewielkie zmiany, niekiedy związane np. z błędami kopistów, jak kodeksy B i V. Choć PP niekiedy zawiera tekst bliższy B, innym razem bliższy V, to jednak w sumie częściej jest bliższy V (powiela niekiedy nawet te same błędy). Nie oznacza to oczywiście, że PP został odpisany bezpośrednio od B lub V, które są datowane na początek (B) lub połowę XI wieku (V), natomiast PP na koniec XII lub nawet początek XIII wieku, co daje ok. 150 lat różnicy. Nie ulega jednak wątpliwości, że PP przekazuje wersję tekstu środowiska kodeksów B i V. Jak wskazują badania nad kodeksem B, ten pontyfikał został przygotowany na prośbę cesarza Henryka II (1002-1024) dla katedry w Bambergu, jego inicjały są datowane na lata 1007-1024, zaś miniatura na ok. 1020 rok i wskazuje na Salzburg jako miejsce jego powstania. Z kolei Pontyfikał z Vendôme zawiera zapis *Ad usum ecclesiae Salisburgensis*, co potwierdza ryt święceń duchownych dla tego właśnie kościoła. Ponieważ istnieją bardzo duże podobieństwa pomiędzy kodeksami B, V i G, niewykluczone, że również *Pontyfikał Gondekara* II przygotowany dla Gondekara, bpa Eichstätt (1057-1075), zawiera tę samą wersję tekstu, ale nie miałem do niego dostępu. W każdym razie, ze względu na bardzo dużą liczbę podobieństw PP z B i V, nie ulega wątpliwości, że tekst łaciński PP reprezentuje wersję salzburską PRG, a nie moguncką.

Wyniki tych badań zaskakują całkowicie, gdyż do tej pory nikt nie sugerował pochodzenia tekstu PP z tradycji salzburskiej ani wpływów kościelnych stamtąd na Płock w XII wieku. Nie udało się ustalić, z jakiego pontyfikału pochodzą błogosławieństwa obecne w PP, a nieobecne w B i V, albo inna wersja tekstualna błogosławieństw obecnych w PP, B i V. Niewątpliwie tematyka ta wymaga jeszcze dalszych badań. Zakończę dwiema uwagami: po pierwsze, ponieważ *Incipit ordo ad monachum faciendum* jest inny w PP niż w B i V, można przyjąć, że PP powstał w środowisku monastycznym, w którym ten ryt miał inną formę; a po drugie,

ponieważ 21 rytów i błogosławieństw w PP jest innych niż w B i V, musiały one zostać zaczerpnięte z innych wersji pontyfikałów, co wzmacnia hipotezę o powstaniu *Pontyfikału Płockiego* na ziemiach polskich, gdzie te rytury włączono do jednego kodeksu.

Bibliografia

Źródła

- Pontyfikał Płocki z XII wieku. Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Edycja tekstu*, red. A. Podleś, Płock 1986.
- Pontificale Plocense I*, t. 1, reprint, Pelplin 2020.
- Pontificale Plocense I, Textus et in linguam Polonom translatio*, t. 2, red. L. Misiarczyk, Pelplin 2020.
- Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle*, t. 1-3, red. C. Vogel, R. Elze, Città del Vaticano 1963.
- Les Ordines romani*, t. 1: *Les manuscrits*, red. M. Andrieu, Louvain 1931.
- Le Pontifical Romain au Moyen-Âge. Tome I. Le Pontifical Romain du XIIe siècle*, t. 1-3, red. M. Andrieu, Città del Vaticano 1938 (ristampa anastatica 1964).
- Ewangelistarz Płocki z XII wieku. Krytyczne wydanie tekstu łacińskiego z kodeksu „Perykopy Ewangeliczne” Archiwum Diecezji Płockiej*, red. L. Misiarczyk, B. Degórski, Warszawa 2016.
- Monumenta Poloniae Historica*, Warszawa 1961.

Opracowania

- Abraham Wł., *Zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim*, Lwów 1925.
- Brzeziński D., Leszkiewicz B., *Zapiski liturgiczne w kodeksie Biblii Płockiej z XII wieku. Studium źródłoznawcze i edycja tekstu*, Płock 2005.
- Erdmann C., *Forschungen zur politischen Ideenwelt der Frühmittelalters*, Berlin 1951.
- Grajewski Cz., *Śpiewy w Pontificale Plocense I*, w: *Studia nad Pontificale Plocense I*, red. H. Seweryniak, W. Liszewska, t. 1, Pelplin 2020, s. 192-249.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Płockie zapiski z 1148 r.*, „Roczniki Humanistyczne”, 44/1930, s. 341-348.
- Kowalski W., *Podstawy prawne odzyskania Pontyfikału Płockiego*, w: *Pontyfikał. Odzyskana perła płockiego średniowiecza*, red. D. Majewski, Płock 2016, s. 11-18.
- Kuhnke M., *Habent sua fata manuscripta. Historia trudnych powrotów Biblii Płockiej i Pontyfikału Płockiego do zbiorów Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku*, w: *Zabytki Kościoła Płockiego 1939-2019*, red. B. Piotrowska, Płock 2019, s. 15-26.
- Leleń A., *Muzyczne tajemnice Pontyfikału Płockiego z XII wieku*, w: *Pontyfikał. Odzyskana perła płockiego średniowiecza*, red. D. Majewski, Płock 2016, s. 85-94.
- Liszewska W., *Badania materiałów w analizie kodykologicznej i paleograficznej Pontificale Plocense I*, w: *Studia nad Pontificale Plocense I*, red. H. Seweryniak, W. Liszewska, t. 1, Pelplin 2020, s. 309-342.
- Liszewska W., *Stan zachowania a założenia ochrony konserwatorskiej pergaminowego rękopisu Pontificale Plocense I*, w: *Studia nad Pontificale Plocense I*, red. H. Seweryniak, W. Liszewska, t. 1, Pelplin 2020, s. 345-360.
- Liszewska W., Tomaszewski J., *Wstępna analiza kodykologiczna, technologiczna i konserwatorska Pontyfikału Płockiego*, w: *Pontyfikał. Odzyskana perła płockiego średniowiecza*, red. D. Majewski, Płock 2016, s. 19-45.
- Michalak J., *Zarys liturgiki*, Płock 1939.
- Misiarczyk L., *Zapiski o cudach z 1148 r. w Biblii Płockiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 104/2015, s. 189-201.

- Misiarczyk L., *Pontyfikał Płocki – ogólna charakterystyka i treść*, w: *Pontyfikał. Odzyskana perła płockiego średniowiecza*, red. D. Majewski, Płock 2016, s. 47-72.
- Nowowiejski A.J., *Płock. Monografia historyczna*, wyd. 2, Płock 1930.
- Nowowiejski A.J., *Rezurekcja*, w: *Encyklopedia kościelna*, Warszawa 1899, t. 23, s. 375.
- Parkes H., *The Making of Liturgy in the Ottonian Church. Books, Music and Ritual in Mainz, 950-1050*, Cambridge 2015.
- Parkes H., *Questioning the Authority of Vogel and Elze's Pontifical romano-germanique*, w: *Understanding Medieval Liturgy. Essays in Interpretation*, red. S. Hamilton, H. Gittos, Aldershot 2016, s. 75-101.
- Parkes H., *Henry II, Liturgical Patronage and the Birth of the „Romano-German Pontifical”*, „Early Medieval Europe”, 28/2020 s. 104-141.
- Rojewski A., *Z dziejów pontyfikału – liturgicznej księgi biskupa*, w: *Pontyfikał. Odzyskana perła płockiego średniowiecza*, red. D. Majewski, Płock 2016, s. 73-84.
- Schramm P.E., *Der Krönung in Deutschland bis zum Beginn des Sachlichen Hauses (1028)*, „Zeitschrift für Rechtsgeschichte”, 24/1935, s. 184-332.
- Seweryniak H., *Adesto precibus nostris, adesto sacramentis. Przyczynek do refleksji teologicznej nad Pontyfikałem Płockim z XII wieku*, w: *Pontyfikał. Odzyskana perła płockiego średniowiecza*, red. D. Majewski, Płock 2016, s. 95-145.
- Seweryniak H., *Mundi Conditor, Luminis autor, syderium fabricator. Hermeneutyka teologiczna Pontificale Plocense I, XII/XII w.*, w: *Studia nad Pontificale Plocense I*, red. H. Seweryniak, W. Liszewska, t. 1, Pelplin 2020, s. 12-190.
- Tomaszewski J., *Analiza kodykologiczna i paleograficzna Pontificale Plocense I*, w: *Studia nad Pontificale Plocense I*, red. H. Seweryniak, W. Liszewska, t. 1, Pelplin 2020, s. 255-308.
- Vogel C., *Le Pontifical Romano-Germanique du Xe siècle. Éléments constitutif*, „Revue des Sciences religieuses”, 32/1958, s. 113-167.
- Vogel C., *Précisions sur la date et l'ordonnance primitive du Pontifical romano-germanique*, „Ephemerides liturgicae”, 74/1960, s.145-162.
- Vogel C., *Le pontifical romano-germanique du Xe siècle: nature, date et importance du document*, „Cahiers de civilisation médiévale”, 6/1963, s. 27-48.
- Vogel C., *Contenu et ordonnance du pontifical romano-germanique*, w: *Atti del VI Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana, Ravenna 23-30 Settembre 1962*, Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, Città del Vaticano 1965, s. 243-265.
- Vogel C., *Introduction aux sources de l'histoire du culte chrétien au moyen âge*, Centro italiano di studi sull'alto medioevo, Spoleto 1966.